

Мр Велибор Лазаревић
Бела Вода

УДК: 908(497.11 Жупањевац)
904:711.42"653"(497.11)

ЖУПАЊЕВАЦ У ЛЕВЧУ (прилози за историју)

Апстракт: Село Жупањевац је једно од најзначајнијих историјских места у Србији, али, на супрот томе, веома мало научно истражено. Жупањевац чува остатке античких, римских и средњовековних здања (римско утврђење на Стражевици, црквину на Царини, цркве у Доњем граду).

У њему је највероватније боравио жупан Никола Алтомановић, а 1398. године кнегиња Милица, тада већ монахиња Јевгенија, која је у њему написала даровну повељу манастиру Хиландару.

Жупањевац данас

Село Жупањевац лежи у долини реке Жупањевке удаљено 12 км источно од Белушића, исто толико југозападно од Рековца, а од Каленића на око сат хода преко планине. Жупањевац је судећи, како по имену, тако и по археолошким споменицима веома старо насеље. Данас су у селу присутни само остаци некадашњег сјаја и величине којим се живело у средњем веку.

Жупањевац је 1844. године имао 43 куће и 326 душа. У њему је био Примирителни суд и састављао је једну општину са Надрљем.¹ Данас село има око 123 куће.

Према Тодору Бушетићу пре 1903. године у Жупањевцу је било 113 кућа. Село су чиниле следеће фамилије: „Вучићевци (14), досељеници из Пећи. Славе Св. Николу зимњег (6/ХП), а преслављају летњег (9/У). Морачани (42) досељеници из Црне Горе. Славе Св. Аранђела (8/ХИ), а преслава им је Св. Аранђел (26/Ш). Блажевци (14) досељеници из Блажева у Горњој Топлици. Славе Ђурђиц (3/ХИ), а преслављају Ђурђевдан (23/ИУ). Бркићи (Кулизе) (1), славе Св. Краља (11/ХИ), преславе немају.”²

Унутар остатака утврђеног града, усред села, је сеоска школа и црква Св. Илије која се састоји из две целине: старије црквице веома малих димензија на истоку на коју је у новије време дограђен нови нешто шири и вишљи део са звоником. Изнад улаза пише: „Обновљено

Црква Св. Илије у Доњем граду

1958. године”, а то заправо значи да је тада дозидан нови део на стару цркву-капелу којој је тада измењена само кровна конструкција.

Иконостас у тој цркви приложио је Рафаило Д. Симић, трговац из Београда 1887. године, како и пише на њему.

Фреске у храму је живописао сликар-наивац Јанко Брашић из Опарића после 1960. године, а највероватније 1963. када су по селу сакупљана јаја.

¹ Јован Гавриловић, Речник географско-статистички Србије, Београд, 1994, 59.

² Тодор М. Бушетић, Левач, Насеља српских земаља, расправе и грађа, књ. II, Београд, 1903, 486.

У сред порте су три споменика жртвама из Првог и Другог светског рата. На ономе из Првог светског рата пирамидалног облика који је на врху имао круну, коју су после рата комунисти бацили, на све четири стране при врху је натпис: ЗА СЛОБОДУ ВИ СТЕ ПАЛИ/ ЖИВОТЕ СТЕ ЖРТВОВАЛИ/А ТИМЕ СТЕ СВОЈЕ ИМЕ/ ВЕЧНОМ СЛАВОМ УВЕНЧАЛИ који је вероватно осмислио Новица Брашић учитељ Основне школе у Жупањевцу родом из Опарића 1923. године који је и основао Друштво за подизање споменика.

У северозападном делу града иза школе је стан за учитеља, остава, обори и кокошар. У југозападном делу је између два светска рата од долма грађе подигнута сеоска приземна зграда са великом просторијом у којој су давале даће, приређиване свадбе и испраћаји у војску, а служила је и за ђачку кухињу после Другог светског рата. Ту је и црквена канцеларија. Зграда је сад запуштена.

Унутрашњост југоисточног дела града је ђацима и сеоској омладини служила као игралиште. Око 1999. године на том месту је неки мештанин насуо порту са десетак камиона земље и шута што је поравнато булдожером због чега су се мештани бунили.

Нераван и валовит терен унутар града указује пре свега на велике вештачке наносе и каскаде које су из различитих разлога прављене унутар града чија аутентичност је тиме и превише нарушена.

Зачудо, кад је недавно на неколико метара северније од старијег дела цркве копан темељ за звонару дубок 2 метра кажу да ништа није нађено од археолошког материјала.

Према једном документу...остаци средњовековног града у Жупањевцу-Жупањевачки град је за време првобитног детаљног премера 1937. године уписан на Добро цркве жупањевачке Св. Богородице и на Добро школске општине. Овај део који је уписан на Добро школске општине је 1974. године уписан у кат. операту на Друштвена својина-корисник Осн. школа Душан Поповић Белишић-Драгово.³ На Основну школу се данас води 20,72 ари западног дела утврђеног града а на Црквену општину 15,23 ари у источном делу, као и

гробље изван јужних бедема у величини од 24,47 ари.

Жупањевац је највероватније био утврђени манастир попут неких сличних у средњовековној Србији. Колики му је значај придавала кнегиња Милица види се по томе што је у Жупањевцу уочи празника Преноса моштију Св. архијакона Стефана 1. августа 1398. године написала даровну повељу манастиру Хиландару, потписавши се као „Евгенија монахиња кнегиња”.⁴ Због своје близине манастир Жупањевац, како га она у поменутој повељи назива, је поред Љубостиње свакако био друго монашко уточиште, ако не и прво кнегињемонахиње. То само потврђује да је манастир свакако био добро обезбеђен и утемељен.

Атар овог села обилује занимљивим топонимима као што су Црквина, Царина, Трговиште, Мала и Велика Тамница (пећине), Збеговиште... који сведоче о негдашњем животу.

Ово село, летњиковац жупана Николе, кнегиње Милице и деспота Стефана Лазаревића баштини у свом атару можда највише археолошких локалитета у Србији.

Горњи град

Феликс Каниц о жупањевачком Горњем граду бележи: „Са богатих и бурних збивања око овог римског кастела мештани (у селу-В. Л), који су били заинтересовани за моја истраживања, скренуше пажњу на југозападну Градину, са чије се главице, високе 852 м, отвара широк видик-на север преко Јагодине, на југ до Копаоника, на исток до Ртња и на југоисток до Крушевца. Овални бедем нашо сам толико разорен да сам једва некако утврдио његове размере (највећа ширина око 120 корака и највећа дужина 160 корака). У високој гомили отпадака на јужној страни нашо сам античке кровне плоче, остатке урни, један новчић и, после дубљег копања, комад ливеног гвожђа дуг 2 метра.”⁵

Дејан Обрадовић за то утврђење на вису изнад Жупањевца наводи да је „димензија 250 x 80 м. Са северне стране му је мање брдо Стражевица. У утврђењу су нађени остаци који, по конфигурацији темеља, личе на цркве; у њему су и куле са страницама, једне куле 10 x 3 м, а друге 15 x 3 м. Куле су попођене циглом дугачком 60, широком 40, дебљине 4 цм. На

³ Из опште документације о цркви Св. Николе у Крушевци Завода за заштиту споменика културе Крагујевац (допис директора општинске управе за геодетске послове Драгослава Јанићијевића Заводу за заштиту споменика културе у Крагујевцу од 22. децембра 1988. године).

⁴ Стојан Новаковић, Законски споменици српских држава средњег века, књига пета, СКА, Београд, 1912, 496-497.

⁵ Феликс Каниц, Србија земља и становништво, СКЗ, Београд, 1985, 624-625.

западној страни од утврђења било је подграђе. Мањи град је 30 м испод великог, дугачак 60, а широк 30 м. Између два града налази се бунар у који се улази степеницама, уклесаним у стени. Са подручја Жупањевца потиче налаз оруђа од гвожђа које се датује у антички период, а недалеко, у селу Драгово, пронађен је митреј из ... века.”⁶

Према записима групе истраживача из 1956. године у „горњем жупањевачком граду налазе се остаци мање црквице, подигнуте од ломљеног камена у малтеру који је данас готово потпуно истрошен. Извесни делови презиђивани су и усудо, вероватно од мештана који су црквицу и откопали.”⁷

Овај град је био на узвишењу које доминира над западним Поморављем и Левчом и као такав имао је стратешки значај.

Доњи град-Жупањевац

Према запису Јована Живановића учитеља из Свилајнца из 1843. године „град Жупањевац лежи (...) на узвишеном брдашцу, поред реке, која се Жупањка зове. Он не заузима тако великиј простор, али је тако тврд да га с једне стране и сад јоште неби баш ласно било

развалити. Време му је половину висине оборило, а са севера једна зидана ограда и данас здрава читава стои. На њему су две велике капије, једна с југа, а друга са севера, а на овима обадвема подиже се по једна грдна, на полак оборена кула. На оној кули, што је на јужној страни, сваке године по једанпут или двапут примети се, да неку воду из себе пушта; из чега наши стари казују, да је то била тамница водена, у којој су се сужници, што су на смрт били осуђени, губили.”⁸

Нешто детаљније податке о утврђењу у Жупањевцу даје нам Феликс Каниц који бележи: „Судећи по називу места, мислио сам прво да су дебели зидови око ње остаци неког старог српског жупанског двора. Међутим, ближим испитивањем откривен је један значајан римски кастел са необичном основом (...)

Према народном предању, у овом граду је живео неки жупан Никола, о коме су ми многе безвредне измишљотине причали сељаци који су крчили терен од корова и жбуња да бих могао да снимим основу грађевине.”⁹

Каниц на основу пронађених надгробних споменика и другог материјала закључује да је тврђава разорена у сеоби народа, а у средњем

Катастарска скица Доњег града у Жупањевцу из 1937. године

Доњи град-Жупањевац 1888. (по Феликсу Каницу)

⁶ Дејан Обрадовић, Средњовековни градови на тлу Шумадије, Шумадијски анали, Историјски архив Шумадије, Крагујевац, 2004, 67-68.

⁷ Археолошки споменици и налазишта у Србији ..., Централна Србија, уредник Ђурђе Бошковић, САНУ, Грађа књ. X, Археолошки институт, књ. ..., Београд 1956, 171.

⁸ Град Жупањевац, Придатци к српским споменицима, саопштио Јован Живановић учитељ свилајначкиј, Лист Подунавка, Београд, 20. 11. 1843, бр. 47, 193-194.

⁹ Феликс Каниц, Србија земља и становништво, СКЗ, Београд, 1985, 623.

веку обновљена и настањена.¹⁰ Потом исти аутор закључује: „ако је тај град збиља припадао неком жупану Николи, онда би то, с обзиром на све околности, могао да буде онај о коме налазимо нека обавештења код Даничића.¹¹ Према повељама које он наводи, овај Никола је био брат царице Милице, који је 1369. поседовао жупу Витаљину (данашњи Конавли, италијански Цанале и који се 1395. помиње са својом обудовелом сестром, Милицом и њеним сином деспотом Стефаном Лазаревићем. То би могло да значи да је Никола после несрећне битке на Косову Пољу (1389) прешао у данашњу Србију, која је била остала његовој сестри, и да је тамо своје седиште имао у Жупањевац граду, који су Турци разорили продирући даље у следећем веку.“¹²

У листу Српче наводи се како „у близини манастира Каленића налази се брдо Жупањак, на коме је један град, сад већ у развалинама. Овај град Николе Жупана, за кога се држи да је живео у време царице Милице и сина јој Стевана Високог.“¹³

„Град је добио име, по свој прилици, по жупану Николи Алтомановићу коме је изгледа припадао до 1374. године. У Жупањевцу је боравила кнегиња Милица док је зидала Љубостињу око 1387-88. године (по Ђ. Радојичићу). Град су Турци у XV веку разорили.“¹⁴

Научници 1956. године бележе: „Зидови града очувани су прилично, чак и до 10 м висине. На јужном зиду сачувана је кула, пуних зидова до 3,50 м. На њу се наставља зид дебљине 2,0 м, који даље тече неправилно. Западни и југозападни зид града нису сачувани. Између северне и јужне куле мештани показују место на коме је, наводно, постојала још једна квадратна

кула, чији су зидови разорени, а материјал употребљен за зидање других грађевина.“¹⁵

Утврђење је „у самом селу, четвороугаоног облика дужине око 80, ширине 60 м, зидано речним каменом. Спољни зид је широк 1 м, а на крајевима западног зида биле су куле чији су зидови ширине 2 м. По зидовима куле, на метар од земље, налазе се неки округли олуци од 6 цм у пречнику. Д. Рашковић претпоставља да је, можда, реч о уређајима за грејање. Рупе за греде стоје на 3 м од земље. У средњовековном утврђењу Жупањевачки град пронађен је римски новац, чиме се аргументује постојање римског кастела.“¹⁶

Црква у Доњем граду

У Путешествију по Србији Јоаким Вујић наводи да у Жупањевцу није могао памћења достојно шта видети „но само два порушена црквена зданија, којих рујине стародревне јесу.“¹⁷

Јован Живановић 1843. године бележи: „У овом истом граду налази се и један стариј манастир са дворовима и конацима, кои је некада морао лепо украшен бити, како остатци показују. Он је, као обично, к истоку обраћен, и од тврди стена саграђен, и, за чудо, олтар му мало на страни од правога истока стои, од прилике тамо, гди би требало да је десна пјевница. Кад се у овом манастиру служило, у олтар су водила двоја врата, једна из цркве, а друга с поља.“¹⁸ Исти аутор наводи и значајне податке о рушењу ове светиње: „Говори се за цело, да је овај манастир до војевања блажене памети србскога вође Карађорђа још у целости био, и да је у време његове војне разваљен. Нешто камења одавде је однешено у манастир Калениће, од кога је ту сазирана горња препрата.“¹⁹

Живановић је још записао како „међу развалинама (...) манастира леже две гробнице, мермером покривене. На њи и дан данашњиј иду болестници из свију околних села и моле се. У

¹⁰ Феликс Каниц, Србија земља и становништво ..., 623.

¹¹ Ријечник из књижевних старина српских, ..., 160.

¹² Феликс Каниц, Србија земља и становништво..., 623-624.

¹³ М., Манастир Каленић, Српче, бр. 9, год. 2, Београд, 1883, 139.

¹⁴ Према Каницу у источном делу постојале су украшене надгробне плоче "чија је техника прилично виша од оне на богумилским споменицима, тако да се може веровати да су сахрањени припадали угледном staleжу." Трагова ових плоча на терену више нема. (Археолошки споменици и налазишта у Србији ..., Централна Србија, уредник Ђурђе Бошковић, САНУ, Грађа књ. X, Археолошки институт, књ. ..., Београд 1956).

¹⁵ Археолошки споменици и налазишта у Србији ..., Централна Србија..., 93.

¹⁶ Д. Рашковић, Превешт, www.avatar69.co.yu Дејан Обрадовић, Средњовековни градови на тлу Шумадије..., 67-68.

¹⁷ Путешествије по Србији од Јоакима Вујића, књига прва, СКЗ, Београд 1901, 160-161.

¹⁸ Град Жупањевац, Придатци к србским споменицима..., 193-194.

¹⁹ Град Жупањевац, Придатци к србским споменицима..., 193-194.

овом олтару село Жупањевац скупља се сваке недеље и празника и Богу се моли, за спомен свои предака, кои су те задужбине градили.

Осим тога, сваке четирдесетнице једанпут калуђери из манастира Каленића долазе, и болне и старе ту причесћују, и литију носе.²⁰

Жупањевчани су 1851. године у сред града на темељима једне старије подигли нову „цркву посвећену пророку Илији, чији сабор прослављају у дашчаним колибама испод дивног јаворовог дрвећа“²¹-записа Феликс Каниц 1888. године.

„По натпису над улазом у наос цркву је подигао непознати жупан. обновљена је 1850. године, а по други пут 1887, трудом епископа Јовановића и народа. (...)“

Данашња црква је једнобродна и засведена полуобличастим сводом. Припрата је касније президана. Она је у висини парапета зидана од опека, а у горњем делу рађена је од дрвета.

Темељи са северне стране показују да је ова црква имала облик доста сажетог слободног крста, а централни квадрат указује на могућност да је изнад њега постојала купола. Сва је вероватноћа да црква потиче из Средњег века, а лако је могуће да је припадала жупану Николи који је крајем XIV века држао град у својим рукама.²²

Црква на Црквини

На излазу из Жупањевца ка Надрљу у месту званом Црквина су остаци цркве Св. Петра и Павла под путем који је заслугом комуниста делом прешао и преко ње. Ту је и Црквени поток.²³ Остаци те црквице која је сасвим у рушевинама и којој је припрата била дозидана називају се Велика Жупанија. „Зидана је од

већих, нешто притесаних блокова, ломљеног трахита.“²⁴

За ову светињу Јован Живановић 1843. године бележи да се налази „према Жупањевачком граду к западу на једној клисури нека стара четвороуголна црквица, врло уска, но доста висока, без олтара и други црквени знакова. Около ове старине виде се различите подртине, по којима се закључити даје, да су некада ту били многи конаци и подруми.“²⁵

Црква на Царини

У месту званом Царина око 1,5 км јужно од „града у Жупањевцу, изнад Гај-Мале, поред сеоског пута, на благој планинској коси налазе се остаци темеља цркве коју народ назива Царина.“²⁶

Народ је цркву откопао у лето 1938. године. Група истраживача је пре 1956. године затекла темеље високе 35-40 цм. „Зидови целе грађевине зидани од кречњака и пешчара. Црква је имала облик једнобродне грађевине са полукружном олтарском апсидом.

Царина, основа црквине

Карактеристично је да је олтарски простор дубок око 2 метра, био затворен зидом. Око јужног, западног и северног зида ишао је два метра широки трем чији су зидови истоветни са зидовима цркве. На јужном зиду трема се налази улаз.“²⁷

²⁰ Град Жупањевац, Придатци к србским споменицима..., 193-194.

²¹ Феликс Каниц, Србија земља и становништво, СКЗ, Београд, 1985, 624.

²² Било би међутим могуће да је старија. Тако она у својој основи показује доста сличности и са византијском црквом у Каламати на Пелопонезу из 1050. до 1150. г. А. Бон, Ацтес ду VI Цонгрес Интернационал дес Етудес бузантинес, Парис 1950, 36. (Група аутора, Средњовековне цркве и манастири, Археолошки споменици и налазишта у Србији II, Централна Србија, САНУ, грађа, књ. X, Археолошки институт, књ. III Београд, 1956, 159).

²³ Према причању старијих мештана забележено 2003. године.

²⁴ Археолошки споменици и налазишта у Србији ..., Централна Србија..., 171.

²⁵ Град Жупањевац, Придатци к србским споменицима..., 193-194.

²⁶ Археолошки споменици и налазишта у Србији ..., Централна Србија..., 171.

²⁷ Археолошки споменици и налазишта у Србији ..., Централна Србија..., 171-172.

Жупањевчани сматрају да су то темељи манастира првобитно посвећеног Св. Јовану Крститељу (20. јануара) димензија 13 x 11 метара. Због снега верници су цркву преименовали на Усековање главе Св. Јована Крститеља (11. септембра) кад се окупљају на ручак који спрема колачар, обично неко од оних који имају имовину околу и који су поклонили цркви скупа око 23 ара.²⁸

Грбови и гробља у Жупањевцу

Јован Живановић 1843. године пише како се: „од града на свои 5-600 коракљаи к истоку налази се један усред поља дубке побијен камен, и на њему с грдним словима следејућуј напис: Постави ови камен Кнез Иван-Бег Кнегињи Анђелии, а направи га Вранеш мајстор.“^{29,30}

Каниц га такође обилази 1888. године и пише да је враћајући се „мало заобилазним путем до једног усамљеног биљега који нико не уме да прочита; али уместо очекиваног римског споменика нашо сам само један старији надгробни камен с нешто искривљеним црквенословенским словима.“³¹ Тодор М. Бушетић пре 1903. године бележи да је белег висок 1,50 м.³²

Стручњаци су на Белези недавно пронашли тај знаменити надгробник и однели у Крагујевац те су се око њега спорили јагодински и крагујевачки чувари баштине, чији је заправо.

Око оног места где је био белег Жупањевчани који су се ту населили при копању темеља за зграде ископали су и неке кости³³ што указује да је ту можда било првобитно жупањевачко гробљанце па би оно у порти било друго, а изван бедема треће, јер Каниц 1888. године бележи како „у источном делу дворишта замка Жупањевчани већ дуже времена сахрањују своје мртве.“³⁴ Затим да су средњовековне надгробне плоче нађене „у источном делу, које су биле украшене дугим мачевима, крстовима

итд. и чија је техника израде била углавном виша него код богумилских споменика о којима је било речи па је према томе, вероватно и друштвени ранг покопаних био такође виши.“³⁵

И данас су источно и југоисточно од цркве у Доњем граду видљиви остаци старог сеоског гробља³⁶ и јабука која стоји као запис.

У гробље унутар порте мештани су сахрањивани до пред крај XIX века када је засновано ново изван јужног дела градских зидина. Потом је гробље унутар града временом рушено и запуштано. Од надгробних споменика је пре Другог светског рата саграђено степениште које низбрдицом води од источног дела порте преко оближњег Црквеног потока. Источно и југоисточно од старог дела цркве, односно њене олтарске апсиде и данас се на површини земље види неколико надгробних плоча, а изгледа и палих надгробника.

Уколико је у Жупањевцу боравио и живот окончао жупан Никола Алтомановић ту би требало тражити и његов гроб.

Пошто тела Јевросине (кнегиње Милице) и Јефимије нису пронађена у гробницама у Љубостињи најпре би их требало тражити у залеђу овог манастира у Жупањевцу, Манастирку и другим левачким манастирима где су могла бити пренета у временима сеоба и услед страха да не буду оскрнављена као што су скриване и мошти других светитеља и српских владара.

О личности Николе жупана

Остаје отворено питање да ли је у Жупањевцу боравио жупан Никола Алтомановић (унук војводе Војина, а син великог жупана Алтомана), жупан Никола (брат кнегиње Милице)³⁷ или Никола Горјански³⁸ (зет кнеза Лазара).³⁹

²⁸ Забележено од парохијског свештеника Горана Стојановића 2003. године.

²⁹ Овај напис Г. саопштитељ написао је у истој форми како је на камену, и ми смо га овако прочитали. У.

³⁰ Град Жупањевац, Придатци к српским споменицима...,193-194.

³¹ Феликс Каниц, Србија земља и становништво..., 625.

³² Тодор М. Бушетић, Левач, Насеља српских земаља, расправе и грађа, књ. II, Београд, 1903, 496.

³³ Казивао свештеник Горан Стојановић (1964) из Жупањевца.

³⁴ Феликс Каниц, Србија земља и становништво..., 624.

³⁵ Феликс Каниц, Србија земља и становништво..., 623.

³⁶ Према Каницовом цртежу грбови су били само с југа и запада.

³⁷ Види: Живојин Андрејић, Света српска лоза, Центар за митолошке студије Србије, Рача, 2005, 63.

³⁸ За Срем је једино био везан зет кнеза Лазара Никола Горјански који је тамо 1373. године седео са хиљаду копљаника. (Мих. Ј. Динић, О Николи Алтомановићу, СКА, Посебна издања, књ. XC, Друштвени и историски списи, књ. 40, Београд, 1939, 25).

³⁹ Тодор Бушетић је пре 1903. године за Жупањевац чуо да је „Јерина срушила из топова град Николе Бољара“. (Тодор Бушетић, Левач..., 496). За разлику од Јована Живановића, Бушетић за постанак села Надрља говори

О последњим годинама живота Николе Алтомановића мало се зна. Пошто су удружене снаге бана Твртка, кнеза Лазара и Николе Горјанског 1373. године поразиле војску Николе Алтомановића он је био предат на чување Стефану Мусићу који га је, уз одобрење кнеза Лазара, ослепео.⁴⁰

По једној верзији он је неко време провео у манастиру а затим се потуцао којекуда, заставио у Зети код Балшиних синова где је животарио и скончао 1374. године.⁴¹ То је година смрти коју спомиње и Мавро Орбини.⁴²

Михаило Ј. Динић закључује да је жупану Николи после ослепљења остављена титула и дата му на уживање област која је припадала кнезу Лазару,⁴³ (а то би могао бити Левач-В. Л).

Према једној забелешци од 4. августа 1376. године он је располагао неким својим људима међу којима је био и један калуђер „и водио је и некакову трговину са Дубровником”.⁴⁴ Из Дубровника је 7. децембра 1395. године писано кнегињи Милице и кнезу Стефану ради депозита жупана Николе.⁴⁵

О Жупањевчанима

Јоаким Вујић и Феликс Каниц описали су гостољубље Жупањевчана. Јоаким Вујић је 1826. године из манастира Каленића преко Трговишта и Стражевице сишао у Жупањевац. „По пришествију мојему овамо сеоски кмет намести ме на квартир код неких газда, то јест Антонија и Јанка Радовича. Ови добродетелни људи примише ме љубовно и угостише ме часно. Тако сутрадан, то јест 29. августа, благодарим овим мојим великодушним људима на човекољубију њиховом, пак с мојим новим момком, Милутином пређем на другу страну планине Стражевице, после планину Делови.”⁴⁶

како је ту Јерина пошто је срушила град свога зета Николе Бољара „ту га и надрла”. Тодор М. Бушетић, Исто, 478). За неки град који се налази по часа североисточно од Сибнице Бушетић наводи да народ прича да је био град Николе жупана (Т. М. Бушетић, Исто, 498).

⁴⁰ Мих. Ј. Динић, О Николи Алтомановићу..., 26.

⁴¹ Мих. Ј. Динић, О Николи Алтомановићу..., 26.

⁴² Мих. Ј. Динић, О Николи Алтомановићу..., 27.

⁴³ Мих. Ј. Динић, О Николи Алтомановићу..., 31.

⁴⁴ Мих. Ј. Динић, О Николи Алтомановићу..., 29.

⁴⁵ Мих. Ј. Динић, О Николи Алтомановићу..., 31.

⁴⁶ Путешествије по Србији од Јоакима Вујића..., 160-161.

Феликс Каниц је 1888. године са водичем Стојиљком Потковцем ковачем из Рековца посетио Жупањевац и оставио запис о изузетном гостопримству мештана. „Кад смо стигли у Жупањевац, који лежи 480 м ниже, позвао ме је имућни мештанин Марко Јевдић на ручак у своју кућу. Она је пријатно изгледала, бело окречена, са црвеним кровом, окружена воћкама; у дворишту је његова љупка кћерка седела за разбојем и ткала; у кући ме је, у примитивно окреченој повеликој соби, изненадио сасвим а ла франца постављен сто. За сваког госта убрус и по неколико тањира да би се мењали према јелима која жене буду износиле за сто. Овчије и пилеће месо, пита, сир и воће били су главна јела обилног и укусног обеда; млади домаћинов зет Марко Минић неуморно је пунио чаше црним вином са јужних брежуљака код Сибнице. На моју здравицу, у којој сам одо признање старој српској гостољубивости коју сам нашао у овој кући и пожелело јој напредак, одговорио је домаћин у неколико лепо срочених реченица, завршивши жељом за срећан даљи ток мога путовања. Са најпријатнијим осећањима расто сам се од Жупањевчана.”⁴⁷

Шта је нестало

Од 1843. године људи и време уништили су оне „две наполак оборене куле” које се спомињу у Доњем граду.⁴⁸ За време Карађорђа, по једном сведочењу манастир је био читав, али је у време његове војне разваљен, а део камења употребљен и за обнову Каленића.⁴⁹ У манастиру Жупањевац уништене су две мермерне гробнице, које се спомињу 1843. године⁵⁰, надгробне плоче са мачевима и крстовима и другим украсима, које је 1888. године видео Феликс Каниц.⁵¹

Судећи по томе више су граду и манастиру нанели штете Срби у миру него Турци у рату.

Праве одговоре на бројне историјске загонетке Жупањевца даће тек археолози који ће свакако наићи на изузетне налазе који ће подићи углед читавог Левча у српској историографији.

⁴⁷ Феликс Каниц, Србија земља и становништво..., 625.

⁴⁸ Град Жупањевац, Придатци к српским споменицима..., 193-194.

⁴⁹ Град Жупањевац, Придатци к српским споменицима..., 193-194.

⁵⁰ Град Жупањевац, Придатци к српским споменицима..., 193-194.

⁵¹ Феликс Каниц, Србија земља и становништво..., 623-625.

Легенде и предања

„Према народном предању, ово је село добило име по неком жупану, који се звао Никола, иначе брату царице Милице. Наиме, цар Лазар га је по наговору царице Милице унапредио у жупана и дао му да влада Жупом и околином.”⁵²

Левачка предања памте како „после косовског боја (1389), жупан Никола своје седиште из Жупе премешта у Жупањевац-град, јер је био безбедан од турских напада. Док се градио манастир Љубостиња, царица Милица и њен син Стефан Лазаревић (Стеван Високи) живели су у овом старом левачком граду. Касније су овај град разрушили Турци, а жупан Никола се замонашио у манастиру Студеници.”⁵³

„Кажу да је царица Милица била овде, у Жупањевцу, кад је прављена Љубостиња и прича се да је овде негде сакривена круна кнеза Лазара јер је она овде дошла после Косовског боја и била док се није завршила Љубостиња, па је после отишла и замонашила се там!”⁵⁴

По предању кнегиња Милица је овде изнад страсно жубораве реке Жупањке учи зидања Љубостиње провела 13 година. Кад је Љубостиња била завршена она је због нечега из града изашла тајним подземним тунелом који је излазио код места Белеге на источној страни села тј. на источном улазу у село и отишла за Љубостињу.

Милица је по предању у месту званом Барица закопала неко силно благо које није пронађено.⁵⁵

Према предању у подножју цркве у Царинама био је римски бунар који је заправо био губилиште јер су у његовој половини били укрштени мачеви учвршћени у зидовима чије су оштрице биле окренуте увис и секле онога кога баце одозго.⁵⁶

„Старци приповедају, да је у време Кнеза Лазара ту седио некиј славниј војвода србскиј, по имену и наслову Никола Жупан; и једни кажу, да је заповедао у Срему, гди га је Кнез Лазар био поставио; други опет да је био кнежев

војвода, но не сремскиј, него од Саве и Дунава до Крушевца и реке Мораве. О њему живи гатка у народу, да му је Милош Обилић писао за коња Ждрала, на што му Никола одговори, да тога коња неможе нитко ухватити, до сам он Милош. На то дође Милош, и Ждрала одма, како га је по имену зовнуо, ухвати и одведе у Крушевац. Од овога дакле Николе Жупана назван је и онај стариј град и данашње село Жупањевац. (...)”⁵⁷

„Кнегиња Милица, пошавши с великом војском и сјајном свитом Николи Жупану у госте пошље из данашњег села Дубнице улаке своје, да Николи јаве, да она иде, па да јој спреми конак. Но он хоће главе човек одговори овима: Нема кобила пастуха, па је к мени дошла. Улаци то од њега чувши, врате се и кажу кнегињи. Пошто она то чује, јако се разљути, и пошље опет улаке к Николи, да му јаве, да ће га она скоро барутом и оловом поздравити. После тога крене се из села Дубнице, дође до места, на ком је речениј камен, и одма одавде даде ватру на град. Видивши Никола, да у кнегиње нема шале, подкује коње наопако, и јошт с неколико поглавица да се у бегање. Кнегиња дође у град и види, да онога, кога тражи, ту нема, зато одма пошље за њиме потеру. Ова га повија и стигне на месту, гди је данас село Надрље, и ту једнога од његови другара подобро надре, од чега је и исто село, пошто се доцније населило, то име добило. Затим иј оданде даље погони и стигне на брду које Левач од Грузе дели, гди Николи одсече тикву, од које се то брдо и данас назива Тиква.

Свршивши кнегиња Милица с Николом што је имала, врати се натраг на ово место, одакле је топовима град бити почела, и постави онај камен, за знак доласка свог.⁵⁸

Одавде пође даље и дође на оно место, одкуд је улаке шиљала, назвавши га Дубница, по томе, што је ту њена војска дубчити морала, док није од Николе одговор дошао.”⁵⁹

⁵² Бративоје Марковић, Записи из Левча, „Вук Карахић” Параћин, 1992, 136.

⁵³ Бративоје Марковић, Записи из Левча..., 136.

⁵⁴ Казивао Божин Ивановић (1943) из Жупањеваца у књизи: Снежана Марковић, Приповетке и предања из Левча, Београд-Крагујевац, 2004, 162.

⁵⁵ Забележено од старијих људи у Жупањевцу 2003. године.

⁵⁶ Казивао свештеник Горан Стојановић (1964) из Жупањеваца.

⁵⁷ Град Жупањевац, Придатци к србским споменицима..., 193-194.

⁵⁸ Напис сасвим друго казује, како се види.

⁵⁹ Град Жупањевац, Придатци к србским споменицима..., 193-194.

Velibor Lazarevic

Bela Voda

Summary

**THE VILLAGE OF ŽUPANJEVAC IN THE REGION OF LEVAČ
(CONTRIBUTIONS FOR HISTORY)**

The village of Županjevac is one of the most important historical locations in Serbia, but, in spite of that, researched not enough by the scientific way. The rests of ancient Roman and medieval buildings (ancient Roman fort on Straževica, remnants of church on the Customs, churches in the Downtown) are located in this village.

Probably, duke Nikola Altomanović resided in this village, and, in the same place, princess Milica—in the time monastic named Jevgenija—wrote the donating charter to the monastery of Hilandar 1398